

I.

DREPTUL CONSTITUȚIONAL ȘI ROLUL SĂU ÎN SISTEMUL UNITAR AL DREPTULUI

1. APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA DREPTULUI CONSTITUȚIONAL CA RAMURĂ JURIDICĂ

Omul este esențialmente o ființă socială, este produs al societății și producător de societate. În cadrul social, omul intră într-o multitudine de relații sociale cu semenii săi. Unele dintre aceste relații sociale devin raporturi juridice dacă fac obiectul reglementării lor prin norme juridice.

Din perspectivă juridică, societatea este un sistem structural, implică o ordine în raport de care există, se manifestă și evoluează și al cărui conținut poate fi juridic, politic, moral, economic sau de altă natură.

Ordinea socială este o realitate ce are coordonate proprii, făcând posibilă diferența dintre societate, ca formă superioară de organizare existențială umană, iar pe de altă parte, simpla colectivitate. Spre deosebire de orice formă de colectivitate umană (familia, grupurile sociale mai mult sau mai puțin organizate), societatea se caracterizează printr-o ordine relativ stabilă care este impusă, iar ca natură ea este, în primul rând, juridică. Se poate spune că sistemul dreptului, ca ordine juridică, este sistemul structurant al oricărei societăți care asigură coeziunea de sistem, stabilitatea, individualitatea, dar și posibilitatea evoluției sale.

Pe de altă parte, societatea este realitatea dreptului, mediul care justifică și legitimează sistemul normativ. De aceea, nu concepem dreptul ca o realitate normativă abstractă, ci numai ca drept al unei anumite societăți în raport de care se și manifestă. Norma juridică reglementează relații sociale care, în acest fel, devin relații juridice. Participanții la raporturile juridice sunt subiecți de drept, iar conținutul acestor raporturi sunt drepturile și obligațiile consacrate sau recunoscute de legi. Prin urmare, deși fiecare dintre sistemele juridic și social are o relativă autonomie funcțională și evolutivă unul față de celălalt, reținem aspectul esențial conferit de corespondența biunivocă dintre drept și societate sau, altfel spus, mediul social: societatea implică ordinea juridică, fără de care sistemul social nu ar putea exista, și condiționează, de cele mai multe ori determină specificul și conținutul sistemului judiciar, conferind realitate dreptului. Pe de altă parte, dreptul, cu toată autonomia sa sistemică și funcțională, nu poate fi conceput decât ca realitate socială, fiind, în același timp, instrumentul prin care statul – unic creator al

dreptului – conferă socialului ordinea juridică pentru ca sistemul social să poată exista, funcționa și evolua.

Înțelegă ca realitate socială, realitatea dreptului implică un raport de adecvare a dreptului la mediul social, care exprimă și o contradicție unilaterală, în sensul că dreptul, sistemul normativ existent la un anumit moment istoric, poate contrazice mediul său, adică societatea, dar societatea nu poate contrazice dreptul ca ordine și structură a sa, ci, mai mult, îi determină conținutul.

În acest context poate fi înțelesă *semnificația unei constituții ca așezământ politic și juridic al unei societăți, adică principalul factor de configurare a ordinii sociale prin toate componentele ei: politic, economic, cultural, valoric și, nu în ultimul rând, prin definirea omului ca individ și persoană, dar prin forma abstractă conferită de subiect de drept în cadrul diversității raporturilor sociale, inclusiv cele dintre individ și stat, guvernanți și guvernați.*

Există raporturi de intercondiționare între societate, stat și drept, în sensul că societatea este mediul în care statul și dreptul se manifestă, conferindu-i acesteia organizarea și ordinea necesară pentru ca o simplă colectivitate să devină o formă de organizare socială. Prin urmare, societatea și statul apar și evoluează împreună, orice modalitate concretă de organizare a unei societăți neputând fi decât una statală. Expresia „*societate organizată statal*” exprimă corespondența dintre stat și societate.

În această accepțiune largă, statul concretizează societatea, conferindu-i o organizare ca sumă a trei elemente: teritoriul, populația și suveranitatea sau puterea. Societatea organizată devine în acest fel stat (țară), care, la rândul său, se individualizează prin caracterele și atributele consacrate de constituția fiecărei țări.

Statul este, în esența sa, exprimat instituțional ca forma supremă de autoritate politică ce creează ordinea socială. Altfel spus, statul este puterea de stat care, la rândul ei, este întotdeauna politică, adică orientată și exercitată spre realizarea unui scop general, care, într-o societate democratică, nu poate fi decât interesul public. În orice societate democratică, statul este puterea organizată a poporului. Puterea, ca element constitutiv, exprimă ea însăși întreaga ființă a statului, la fel cum și celelalte două elemente constitutive, teritoriul și populația, poartă în sine realitatea societății organizată statal.

Referitor la relația dintre stat și putere și rolul statului ca factor de organizare socială, statul poate fi conceput prin propria sa structură și ordine. Este ceea ce în literatura de specialitate se consideră a fi accepțiunea restrânsă (juridică) a statului. Din această perspectivă, statul apare ca formă organizată, instituționalizată, a puterii politice, aceasta din urmă având ca titular poporul într-o societate democratică.

Hans Kelsen, principalul autor al teoriei normativiste a dreptului, sublinia că statul poate fi considerat o ordine juridică de constrângere, o putere de comandă, și că acesta are o voință proprie, distinctă de cea a indivizilor și situată deasupra lor. Astfel se explică deosebirea în statut juridic dintre guvernanți și guvernați.

Există o relație de intercondiționare între stat și drept. Cele două realități de suprastructuri sociale au apărut deodată și din aceleași cauze. Statul creează dreptul, iar dreptul delimitează configurația și limitează acțiunile statului. Acest din urmă aspect legitimează principiul supremației dreptului în raport cu statul, specific conceptului de stat de drept care stă la baza constituționalismului contemporan.

Există o situație paradoxală, în sensul că, deși statul este unicul creator al dreptului (nu pot exista norme juridice care să nu fie, după caz, create, recunoscute sau consacrate de stat), totuși, sistemul de drept își impune autoritatea sa existențială statului creator, astfel încât, într-o organizare și funcționare instituțională a statului, însăși legitimitatea acestuia ca putere de comandă și organizare socială a puterii este conferită de drept, în mod deosebit de normele constituționale care, în esență, reglementează raporturi sociale fundamentale privind instaurarea, exercitarea și menținerea puterii.

Statul și dreptul au un caracter istoric, materializat în tipurile de stat: sclavagist, feudal, socialist și capitalist. Structura și funcțiile statului au evoluat, dar esența sa a rămas aceeași: o putere de comandă și un instrument de organizare a societății umane prin intermediul dreptului.

Norma juridică reprezintă condiția absolută pentru existența unui raport juridic. Deci, un raport social devine unul juridic deoarece una sau mai multe norme juridice îi atribuie o asemenea semnificație.

Totodată, norma juridică este condiția imanentă a dreptului și elementul său primar. Această relație dintre norma juridică și drept implică în prealabil o dublă delimitare:

- delimitarea dintre regula de drept și alte reguli sociale;
- delimitarea dintre regula de drept și comportamentul de fapt.

Multitudinea relațiilor interumane demonstrează tocmai evoluția și gradul de dezvoltare a societății în care acestea se manifestă. Diversitatea relațiilor sociale impune, totuși, respectarea unor reguli de comportare de către persoane, adoptarea unei anumite conduite, respectarea anumitor norme.

Norma juridică poate fi definită ca o regulă de conduită generală, obligatorie și impersonală, instituită sau sancționată de stat, care este adusă la îndeplinire fie de bunăvoie, fie, la nevoie, se apelează la forța coercitivă sau de constrângere a statului.

Normele juridice sunt diverse prin conținutul și forma lor, ele fiind elemente ale unui ansamblu organizat, care este sistemul dreptului. Normele juridice sunt „părți” în raport cu sistemul de drept considerat ca „întreg”, dar, în același timp, constituie și „subsisteme” în raport cu propria structură¹.

Dreptul reprezintă totalitatea normelor juridice, norme care, deși reprezintă o diversitate prin conținutul și forma lor, se constituie ca elemente ale unui ansamblu organizat, care este sistemul dreptului. Normele juridice se grupează în instituții juridice și ramuri de drept.

¹ I. Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 2001, p. 52.

Instituțiile juridice reprezintă totalitatea normelor juridice care, fiind grupate pe criteriul unui obiect de activitate, îi asigură unitatea și permanența, de exemplu instituția juridică a proprietății, instituția juridică a căsătoriei etc.

Ramurile de drept reprezintă o grupare mai largă de norme juridice și de instituții juridice legate între ele prin obiectul lor comun de reglementare și, în subsidiar, prin unitatea de metodă folosită în reglementarea relațiilor sociale respective.

Instituțiile juridice, precum și ramurile de drept, au fiecare trăsături specifice, determinate, în primul rând, de specificul relațiilor sociale care fac obiectul reglementării prin normele juridice ce le alcătuiesc, dar și prin natura și forța juridică a actelor normative prin care se exprimă normele juridice. În consecință, sistemul dreptului reflectă atât unitatea normelor, instituțiilor și ramurilor sale, cât și diversitatea acestora.

În interiorul sistemului de drept există o ordine ierarhică a subsistemelor sale, adică a ramurilor de drept. Această structură ierarhică este determinată de specificul normelor juridice în cadrul sistemului privit ca întreg, precum și în cadrul fiecărei ramuri a acestuia.

Cu referire la scopul dreptului, s-a susținut că acesta este un ansamblu al regulilor asigurate și garantate de către stat, care au ca scop organizarea și disciplinarea comportamentului uman în principalele relații din societate, într-un climat specific manifestării coexistenței libertăților, apărării drepturilor esențiale ale omului și justiției sociale².

Astfel, *dreptul constituțional, ca ramură a subsistemului de drept*, are un rol structurant față de toate celelalte ramuri ale dreptului, pentru că sursa hotărâtoare a normelor sale este chiar Legea fundamentală, respectiv Constituția. În raport cu forța juridică a diferitelor norme ce alcătuiesc celelalte ramuri ale dreptului și în interiorul acestora se realizează o ordine ierarhică. Obiectul principal de reglementare a normelor dreptului constituțional îl formează relațiile sociale ale puterii de stat, consacrarea și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale, exprimarea normativă a principiilor pe care se bazează sistemul juridic, social, economic și politic, ordinea normativă a întregii societăți.

În doctrină se face distincție între dreptul obiectiv și drepturile subiective.

În ceea ce privește dreptul obiectiv, s-au emis diverse definiții asupra acestui concept. Astfel, dreptul obiectiv ar reprezenta totalitatea regulilor de conduită, instituite sau sancționate de stat, a căror aplicare poate fi asigurată, la nevoie, și prin forța de constrângere a statului³. Concluzia este aceea că nu există un drept pentru a dobândi altele, ci există numai o capacitate de a dobândi acele drepturi conferite de lege.

Drepturile subiective desemnează prerogativele care, derivând din normele juridice și fondându-se pe ele, aparțin persoanelor, subiectelor de drept determinate.

Persoana este, deci, de la începutul și până la sfârșitul existenței ei biologice, subiect de drept, deci titular de drepturi și obligații. Această calitate este exprimată în conceptul de capacitate juridică, concept ce semnifică aptitudinea, posibilitatea, prerogativa, facultatea unei

² L. Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, vol. I, ed. 2, Ed. de Boccard, Paris, 1927, pp. 355-356.

³ I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Actami, București, 1995, p. 10.

persoane de a avea drepturi și obligații, precum și de a-și exercita drepturile și de a-și asuma obligațiile prin acte juridice proprii. Prin urmare, capacitatea juridică este strâns legată de noțiunea de subiect de drept, cu alte cuvinte de titular al drepturilor și obligațiilor subiective. Aceste prerogative sunt atribuite ale subiecților de drept, care derivă din normele juridice.

În literatura de specialitate s-au emis mai multe definiții ale dreptului subiectiv. Astfel, într-o primă definiție, dreptul subiectiv conferă titularului său posibilitatea juridică de a avea o anumită conduită, posibilitate garantată de lege prin putința de a pretinde persoanelor obligate o anumită comportare corespunzătoare, asigurată, la nevoie, prin mijlocirea aparatului de constrângere al statului; facultate a subiectului raportului juridic de a acționa într-un anumit fel, de a cere celui alt sau celorlalte subiecte o atitudine corespunzătoare, iar la nevoie de a recurge la sprijinul aparatului de stat; putere sau prerogativă recunoscută de dreptul obiectiv persoanelor fizice sau juridice, în calitatea lor de subiecte active ale raportului juridic, de a pretinde subiecților pasivi să dea ori să facă sau să nu facă ceva, folosind, la nevoie, aparatul de constrângere al statului⁴.

Dreptul subiectiv reprezintă prerogativa conferită de lege în temeiul căreia titularul dreptului poate sau trebuie să desfășoare o anumită conduită și să ceară altora desfășurarea unei conduite adecvate dreptului său, sub sancțiunea recunoscută de lege, în scopul valorificării unui interes personal, direct, născut și actual, legitim și juridic protejat, în acord cu interesul obștesc și cu normele de conviețuire socială⁵.

Drepturile subiective sunt puteri garantate de lege voinței subiectului activ al raportului juridic, în temeiul cărora acesta este în măsură, în vederea valorificării unui interes personal direct, să desfășoare o conduită determinată sau să pretindă subiectului pasiv al raportului o anumită comportare, care, la nevoie, poate fi impusă acestuia cu sprijinul forței de constrângere a statului⁶.

Într-o altă opinie, drepturile subiective sunt considerate facultăți ale subiecților raportului juridic de a acționa într-un anumit fel sau de a cere celui alt sau celorlalte subiecte o atitudine corespunzătoare și de a beneficia de protecția și sprijinul statului în realizarea pretențiilor legitime⁷.

Dreptul obiectiv cunoaște, însă, o tradițională clasificare în drept public și drept privat.

Dreptul public cuprinde normele juridice care privesc statul, colectivitățile publice și raporturile lor cu persoanele particulare atunci când aceste raporturi privesc prerogativele subiecților de drept public. Dreptul public este dominat de interesul general și, de aceea, în raporturile juridice de drept public prevalează voința statului, a colectivităților publice.

Dreptul public cuprinde mai multe ramuri de drept, și anume: dreptul internațional public, dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul financiar, dreptul penal etc. *Dreptul privat* cuprinde normele juridice aplicabile persoanelor particulare, fizice sau

⁴ A se vedea I. Deleanu, *Drepturile subiective și abuzul de drept*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, pp. 23-50.

⁵ I. Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Europa Nova, București, 1996, p. 41.

⁶ T. Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 151.

⁷ I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Actami, București, 1998, p. 165.

juridice, și raporturilor dintre ele. În dreptul privat cuprindem: dreptul civil, dreptul comercial etc.

Atât dreptul public, cât și dreptul privat sunt părți ale aceluiași sistem de drept, au trăsături particulare, dar și multe trăsături comune. Au izvoare comune, chiar și contractuale, dacă se admite ideea contractului de drept public⁸.

Evoluția istorică a sistemului de drept arată că dreptul constituțional, ca ramură distinctă, a apărut relativ târziu, fiind cunoscut ca atare la începutul secolului al XIX-lea.

Ca orice altă ramură juridică, apariția dreptului constituțional și dezvoltarea acestuia este condiționată și determinată de factori sociali, economici, politici, dar și de teorii juridice, filosofice și de altă natură. Există o strânsă interdeterminare între apariția constituțiilor și recunoașterea dreptului constituțional ca ramură distinctă și autonomă în sistemul unitar al dreptului.

Astfel, o primă cauză care a dus la apariția și dezvoltarea acestei ramuri juridice este legată de adoptarea primelor constituții scrise ale lumii. Amintim *Constituția Statelor Unite ale Americii*, adoptată în anul 1787, iar în Europa, *Constituția Franței*, din 1791, și a Poloniei, adoptată în același an. Legea fundamentală este izvorul formal principal al dreptului constituțional, dar la structurarea normativă și științifică a acestei ramuri juridice au contribuit și alte izvoare și surse ale dreptului, precum și elaborările doctrinare. De aceea, sistemul unitar al dreptului constituțional, ca ramură juridică, este fundamentat nu numai pe constituție, ci și pe ansamblul izvoarelor formale și surselor juridice care conferă structura normativă. Importante în acest sens sunt și actele juridice și politice ale secolelor XVIII și XIX prin care s-au consacrat drepturi și libertăți fundamentale ale omului și s-au pus bazele statelor unitare naționale și independente. Cu titlu de exemplu menționăm *Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului*, din anul 1789, precum și actele politice ale Revoluțiilor burgheze din Europa anilor 1848.

O altă cauză care a influențat și chiar a determinat apariția acestei ramuri juridice se referă la contextul social și politic din secolele XVIII-XIX, care a permis ca ideile și programele de restructurare democratică a regimurilor politice și, în general, a sistemelor sociale, pe baza principiului supremației legii și a constituției, să fie transpuse în norme cu forță juridică superioară, care, la rândul lor, să formeze un sistem unitar al dreptului constituțional. Menționăm Revoluția franceză din 1789, Revoluțiile burgheze democratice din Europa, din anii 1848, și constituirea statelor unitare și independente.

Dreptul constituțional, ca sistem unitar normativ, reprezintă nu numai transpunerea în forță juridică a normelor juridice a voinței legiuitorului constituant, ci și materializarea unor teorii sau doctrine democratice privind suveranitatea, organizarea puterilor statului sau drepturile omului și cetățeanului. Amintim, fără a încerca o analiză, următoarele teorii care au fundamentat științific dreptul constituțional, permițând, astfel, apariția atât a ramurii juridice, cât și a unei doctrine adecvate acestuia: teoria contractului social; teoria

⁸ I. Muraru, E. S. Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 2015, p.15.